

STUDIJE

rast djece u vjeri uz roditeljsko »urazumijevanje gospodnje«

(Ef 6,1—4)

Mato Zovkić

Pod rastom u vjeri ovdje, u duhu poslanice Efežanima, mislimo na sve svjesnije prihvaćanje kršćanskog životnog poziva (usp. Ef 4,1), na vjerničku i krsnu pridruženost Kristu u Crkvi. Sv. Pavao govori prvenstveno o vjeri odraslih, vjeri u Krista kojega su za vrijeme katekumenta »izučili« (Ef 4,20—21) u kojem su vjerom ukorijenjeni, nazidani i učvršćeni (Kol 2,7). Korinćanima, koji su ga privremeno odbacili, poručuje da će ga razumjeti kad porastu u vjeri (2 Kor 10,15).

Razlog zašto Novi zavjet malo govori o vjeri djece jest taj što su se u vrijeme nastajanja novozavjetnih spisa i same prve Crkve krštavali jedino odrasli pa se sva novozavjetna nauka o vjeri i krštenju prvenstveno odnosi na odrasle koji su, potaknuti Duhom na propovijed apostolâ, pristali uz Isusa te se u znak obraćanja krstili i pridružili zajednici Isusovih sljedbenika. Ipak je u ono vrijeme bilo po sebi razumljivo da roditelji prenose na djecu svoje životno uvjerenje te ih odgajaju u svojoj vjeri. Nikome nije padalo na pamet da ostavi svoju djecu u vjerskom neznanju kako

bi se tobože slobodno odlučili kao odrasli za religiju koja im izgleda najprikladnija. Bitni dio odgoja djece bio je i još uvijek jest i odgoj u vjeri.

Zato ćemo ovdje istražiti nauku poslanice Efežanima o rastu Crkve te u svjetlu te nauke analizirati odlomak 6,1—4 o djeci i roditeljima u kršćanskoj obitelji.

Darovni i zadani rast Crkve (2,21; 4,15—16)

Ne možemo se pobliže upuštati u svu širinu Pavlove nauke o Crkvi, nego napominjemo da on Crkvom naziva kućnu zajednicu vjernika koji se sastaju na liturgiju, zatim kršćane pojedinog mjesta i konačno sveopću Crkvu. U poslanici Efežanima govori samo o općoj Crkvi koja je punina uskrslog Krista (1,21), tijelo kojemu je kozmički i proslavljeni Krist glava, zajednica obraćenih Židova i pogana koje kao jednog novog čovjeka sabire i vodi Duh Sveti¹. Proučavanjem Crkve u poslanici Efežanima protestantski bibličar Heinrich Schlier prešao je na katolicizam otkrivši da je Crkva prema Ef događaj ali i instituci-

ja spasenja u Kristu, otjastvena i pojavna zbiljnost².

Upravo zato što je Crkva institucija i događaj, ona darom Kristova Duha raste i treba neprestano rasti. To je izraženo alegorijom o Crkvi kao Božjoj građevini³. Pavao se ne može dovoljno nadići utješnoj činjenici da bivši sljedbenici poganskih religija i Židovi u istoj Crkvi imaju jednako dostojanstvo Božjih ukućana: »Tako, dakle, više niste tuđinci ni pridošlice, nego sugrađani ste svetih i ukućani Božji, nazidani na temelju apostolâ i prorokâ, a zaglavni je kamen sam Krist Isus. U njemu je sva građevina povezana i raste u hram svet u Gospodinu. U njemu ste i vi ugrađeni u prebivalište Božje u Duhu« (2,19—21). Komentatori s pravom upozoravaju da ovu sliku o Crkvi kao građevini i hramu Božjem valja povezivati s prethodnim odlomkom⁴. U tom je odlomku himnički iznešeno da je Krist u jednom tijelu na križu otklonio pregradu razdvojnici među narodima i rasama te nekoć daleke pogane i nekoć blize Židove učinio je jednim novim čovjekom. Ovdje takvu raznorodnu Crkvu naziva građevinom povezanom u

Kristu i nazidanom na temelju koji su apostoli i proroci prve Crkve. Crkva kao povezana građevina raste (auksei) u hram svet u Gospodinu. Slika građevine dopunjena je slikom hrama kao prebivališta Božjeg među ljudima. Pavao kaže da su u Crkvu koja je hram Božji ugrađeni kršćani poganskog porijekla te 'definira' Crkvu kao »prebivalište Božje među ljudima«. Crkva neprestano raste zato što je Božja građevina, prebivalište Oca, Sina i Duha Svetoga. Ona je to najviše u svojoj liturgiji gdje se hrani Božjom riječju i 'opi-ja' Duhom Kristovim⁵. Jednom sabrana zalaganjem ovlaštenih misionara i poticajima Duha, Crkva ostaje trajno Božja građevina i prebivalište Božje.

Što ovdje Apostol misli pod neprestanim rastom cijele Crkve? Slikom građevine i prebivališta on hoće da je Crkva kao znak i otajstvo spasenja u Kristu u neprestanom nastajanju: »Osnovni smisao slike koja može izgledati komplicirana sastoji se u tome da ističe punu ovisnost Crkve od Krista kao svoga izvorišta i cilja u svakom slučaju. Ona je jedna i razumljiva samo jedna, jer postoji samo jedan zaglavni kamen i temelj. Ona je, međutim, stalno Crkva

1. Za Pavlovu nauku o Crkvi usp. J. HAINZ: *Ekklesia. Strukturen paulinischer Gemeinde-Theologie und Gemeinde-Ordnung*, München 1972. Od brojnih studija o Crkvi u poslanici Efežanima usp. H. MERKLEIN: *Das kirchliche Amt nach dem Epheserbrief*, München 1973. W. RADER: *The Church and Racial Hostility. A History of Interpretation of Ephesians 2:11—22*, Tübingen 1978.
2. Usp. T. PERVAN: »Karizmatična egzegeza Heinricha Schliera«, *Crkva u svijetu* XIV (1979), 338—347.
3. Usp. J. PFAMMATTER: *Die Kirche als Bau. Eine exegetisch-theologische Studie zur Ekklesiologie der Paulusbriefe*, Roma 1960.
4. Poslužio sam se slijedećim komentarima poslanice Efežanima: W. BARCLAY: *The Letters to the Galatians and Ephesians*, Philadelphia 1977. M. BARTH: *Ephesians*, Garden City N. Y. 1974 (dva sveska). E. ČARNIĆ: *Sv. apostola Pavla poslanica Efes-*

cima, Beograd 1969. J. ERNST: *Die Briefe an die Philipper, an Philemon, an die Kolosser, an die Epheser*, Regensburg 1974. J. GNILKA: *Der Epheserbrief*, Freiburg 1971. N. HUGEDE: *L'épître aux Ephésiens*, Genève 1973. J. KNABENBAUER: *Epistolae ad Ephesios, ad Philippenses et ad Colossenses*, Parisiis 1912. J. A. ROBINSON: *St. Paul's Epistle to the Ephesians*, London s. a. EK. SIMPSON-F. F. BRUCE: *The Epistles to the Ephesians and Colossians*, Grand Rapids 1977. H. SCHLIER: *Der Brief an die Epheser*, Düsseldorf 1971. S. THOMAE AQUINATIS, *Expositio in omnes s. Pauli epistolas*, Parmae 1861. M. ZERWICK: *Poslanica Efežanima*, Zagreb KS 1974.

5. Za nauku Ef o Duhu u Crkvi usp. M. ZOV-KIĆ: »Duh Božji u prebivalištu Božjem prema poslanici Efežanima«, *Vrelo života* V (1979), 171—189.

u nastajanju, u razvoju a nikada na cilju. Neprestani rast nije tek izvanjsko zbivanje nego unutarnji događaj koji iznutra prožima cjelinu⁶. Slika građevine koja nastaje dopunjena je slikom o tijelu koje raste. Poslanica Efežanima iznosi naime da je Crkva tijelo kojemu je Krist glava, tijelo ovisno od svoje glave, ali živo tijelo koje se neprestano razvija i kreće da bi obavljalo zadaću koju mu Glava postavlja.

Sadržaj neprestanog rasta Crkve jest postajanje »hramom svetim u Gospodinu«. To je ponovno slika za svećeničko obilježje cijelog novozavjetnog naroda Božjeg. U Starom zavjetu hram je mjesto Božjeg prebivanja i uspješni znak milosti koju Bog dijeli. Crkva rastom sve više postaje hram svet u Gospodinu, to jest zajednica onih među kojima i po kojima Bog boravi u svijetu. Crkva kao hram svet u Gospodinu dobiva milost i zadatak da Boga ispravno časti te da njegovu milost ljudima prosi, a to je svećenička služba cijele Crkve.⁷ Kao svjedočka i svećenička zajednica Crkva nikada dovoljno ne časti Boga, ne živi i ne naviješta samoj sebi i ostalim ljudima. Crkva koja neprestanim rastom sve više postaje hram svet u Gospodinu postaje sve više Crkvom, tijelom Kristovim, puninom Krista, Božjom građevinom.

Ovaj se rast događa **u Gospodinu**, i u njemu Crkva sve više postaje sveti hram. **Kyrios** je Gospodin Isus od kojega Crkva ovisi u nastanku i djelovanju i u kojega treba 'uglavljivati' sve (usp. Ef 1.10). Takav rast svega nije samo prividni proces nego zbiljski i ontološki

događaj koji traje. Heinrich Schlier s pravom tumači: »**Auksein** (= rasti) jest način bivovanja Crkve. Crkva **postoji**, ukoliko raste. Ona je uvijek samo tako sveta da ona koja jest sveta, svetom postaje i to 'u' Kristu«⁸. Neprestani rast u sveti hram Božji obuhvaća napredak u vjerničkom pristajanju uz Gospodina Isusa te u dosljednom življenju kršćanskog zvanja.

Takav rast je **darovan** cijeloj Crkvi kao događaju i ustanovi spasenja. Biti Crkva znači egzistencijalno se pridružiti Kristu raspetom i uskrsnom. Nitko ne može početi biti Crkva u tom smislu bez Kristova dara koji pospješuje Duh životvorac. Vjerničko pristajanje uz Isusa milosni je dar. Pogotovu je milosni dar ontološko napredovanje s Crkvom i po Crkvi. Utješna je činjenica da sam Krist Gospodin po svome Duhu održava svoju Crkvu u crkvenosti. Crkva je od Krista obdarena neprestanim, unutarnjim i zbiljskim rastom. Takav rast poklonjen je prvenstveno Crkvi zajednici, sakramentu i znaku spasenja. Preko Crkve koja je znak i sredstvo Krista u svijetu poklonjen je takav rast i pojedinim pripadnicima. Stoga su darovanim rastom Crkve obuhvaćena i djeca vjernika, makar u trenutku pisanja Ef i ne postojao običaj da se djeca krštavaju, jer je moguće da još nisu svi članovi obitelji kršćani. Ako se vjeronom kršćanskih roditelja posvećuju njihova djeca iz mješovitog braka (usp. 1 Kor 7,14), onda ta djeca zajedno s roditeljima i ostalim pripadnicima Crkve rastu u hram svet u Gospodinu.

Poznata je Pavlova nauka o zdravoj napetosti između već ostvarenog i još

6. J. GNILKA, op. cit., 159.

7. Krivo bi bilo na temelju toga zaključiti da u Crkvi nema zaredenih nosioca ministrija, kao što to čini M. BARTH, op. cit., 313;

477—484 oslanjajući se na svoju protestantsku dogmatiku.

8. H. SCHIER, op. cit., 144.

nepotpunog spasenja, između uskrsnuća koje se u Kristu dogodilo ali ga još uvijek iščekujemo⁹. Tako i Crkva raste doduše darom Kristovim prema punini, ali je ona na zemlji, upravo zato što je uvijek u rastu, još nesavršena. Crkva kao zajednica izmirenih s Bogom i međusobno treba neprestano rasti iznutra i izvana, dozrijevati i popravljati se: »Ta se zajednica treba izvana i iznutra razvijati te reformirati trajno da bi mogla rasti. Pavlova misao o obnovi i reformi Crkve usmjerena je više budućnosti nego prošlosti. Ef 2,21 možemo smatrati biblijskim temeljem za načelo: **'Ecclesia semper reformanda'**«¹⁰ Ovo uostalom Apostol izričito naglašava u parenetskom dijelu poslanice gdje iz dogmatskog načela: »Jedan Gospodin, jedna vjera, jedan krst« izvodi potrebu čuvanja jedinstva u raznolikosti uz pomoć stalnih službi i karizmi Duha u Crkvi: »Da opremi svete za djelo služnje, za **izgrađivanje** Tijela Kristova, dok svi ne prispijemo do jedinstva vjere i spoznaje Sina Božjega, **do čovjeka savršena, do mjere uzrasta punine Kristove**: da više ne budemo nejačad kojom se valovi poigravaju i koje goni svaki vjetar nauka u ovom kockanju ljudskom, u lukavosti što put krči za bludi. Nego, istinujući u ljubavi da poradimo te sve uzraste u Njega koji je Glava, Krist, od kojega sve Tijelo, usklađeno i povezano svakovrsnim zglobovima zbrinjavanja po djelotvornosti primjerenoj svakom pojedinom dijelu, **promiče svoj rast** na saziđivanje u ljubavi« (4,12—16).

Na početku odlomka Pavao postavlja šest odlika nužnih za život u kršćanskoj

zajednici, život dostojan kršćanskog poziva: poniznost, blagost, strpljivost, ljubav, jedinstvo i mir. Iz jednote Boga izvodi jedinstvo Crkve i vjere. Pod jednom vjerom misli sadržaj pristajanja uz Boga. Nabraja 5 grupa ministerijalnih služitelja koji zajedno s ostalim karizmatičkim vjernicima pridonose jedinstvu i rastu Crkve: apostoli, proroci, evanđelisti, pastiri i učitelji. Nosioci ministerija i karizmatičari pridonose služiteljski izgrađivanju tijela Kristova. U tom kontekstu Crkva je Božja građevina koja se treba neprestano dograđivati i tijelo Kristovo koje treba neprestano rasti zalaganjem svih pripadnika.

Cilj izgrađivanja Crkve jest stići do »jedinstva vjere i spoznaje Sina Božjega«. Crkva je jedna zato što ima udio na jednoti Boga. Vjera Crkve je jedna zato što svi kršćani vjeruju u jedinca Boga i njegova Sina Isusa, neprestano poticani Duhom Svetim. Kao što je Crkvi zadano da sve više napreduje u jedinstvu snagom participacije na Božjoj jednoti, tako joj je zadano da bude sve više jedinstvena u vjeri. »Vjera i spoznaja« Sina Božjega su dopunski pojmovi. »Spoznaja« je hebrejski pojam učeničkog poznavanja Učitelja uz kojega pristajemo ne samo umom nego i srcem. U takvoj spoznaji koja je drugovanje i prijateljevanje s Učiteljem učenik može i treba neprestano raditi.

»Savršeni čovjek« prema kojemu rastu vjernici, jest najprije Krist Gospodin koji je Glava crkvenog tijela i kojega su vjernici životno »obukli«, ali ga trebaju neprestano oblačiti. Ali taj »savršeni čovjek« je i Crkva ukoliko neprestano urasta u svoju Glavu te se sprema da jednom takvom postane, a

9. Usp. P. TACHAU: »Einst« und »Jetzt« im Neuen Testament, Göttingen, 1972, 134—143.

10. M. BARTH, op. cit., 323.

na putu zemaljskom to nije nikada potpuno ostvareno¹¹. Cilj takvog rasta u vjeri i duhovnosti jest zaštititi se od »svakog vjetra nauka u ovom ludom kockanju ljudskom«. Apostol upozorava na svjetovnu mudrost i lažne vrednote koje svijet često nudi pa želi Crkvu od toga zaštititi¹².

Cilj je izgradnje, nadalje, »istinovati u ljubavi«. Duhovna odraslost u vjeri i kršćanskom zvanju pomaže cijeloj Crkvi da se opire krivoj nauci te živi od riječi Božje koja je u biblijskom smislu dogođena i događana istina.

Aletheuein (=istinovati) ovdje znači istinu govoriti, uz istinu pristajati, po istini živjeti, napajati se Božjom istinom. Takvo istinovanje uvijek je u zajednici s drugima i zato treba biti u ljubavi. Istinovati u ljubavi znači dovoditi druge članove Crkve do dublje svijesti o Kristu kao dogođenoj istini, što u kršćanskoj zajednici biva u homiliji i katehezi.

Grčki izraz **eletheuontes en agapê aukso-men eis auton ta panta** gramatički je moguće prevesti na dva načina: 1. »... da istinujući u ljubavi poradimo te sve uraste u njega...«; 2. »... da istinujući u ljubavi potpuno urastemo u njega«. Prvi prijevod podrazumijeva **auksanein** prelazno (povećavati, činiti da nešto poraste) a **ta panta** kao objekt. Drugi prijevod podrazumijeva **auksanein** neprelazno (=rasti) a **ta panta** kao prilog sa značenjem »u svakom pogledu«. Naši se prevodioci s Zerwickom, Schlierom, Ernstom i drugima odlučuju za prelazno značenje, ali ima velik broj egzegeta, osobito protestantskih, koji misle da je neprelazno više u skladu s

ekleziologijom Ef¹³. Smatram da se ne smije zanemariti nijedan od ovih aspekata. Istinovanjem u ljubavi kršćani sve više urastaju u Krista koji je glava svog života i uvijek dinamičnog tijela. Međutim, kako Crkva nije sama sebi svrha nego sredstvo po kojem Krist ulazi u svijet, kršćani koji urastu u Krista, mogu i trebaju pridonositi da sve urasta u Krista. **Ta panta** (=sve) je specifičan izraz poslanica Kološanina i Efežanima kojim se označuje cijeli svijet ljudske povijesti, ali i svemira, duhovnih i nebeskih bića. Njime je izražena kozmološka misao jedinstva koje u Kristu opet postaje moguće, ali i zadano¹⁴.

Zato unutarnji rast Crkve, ako je kristolocentričan i Duhu otvoren, uvijek uključuje pastoralnu i misijsku djelatnost: »Sve što se unutar Crkve događa, ima posljedica za svijet. Kad Kristova zajednica čini ono što je njezina iskonska zadaća — živjeti istinu u ljubavi — tada se ujedno odvija i određena usluga svijetu. Ovdje imamo na umu posljednji cilj spasenjskog zbivanja koje se temelji na Kristovu otkupiteljskom djelu na križu. Djelo otkupljenja je djelo sjedinjenja i usmjerenja prema Glavi koja je Krist. Crkva to čini za svoje članove ukoliko je rastuće tijelo Kristovo. Ona to, međutim, čini i za razjedinjeno stvorenje¹⁵«.

Naš tekst nastavlja tvrdeći da od Krista sve crkveno tijelo dobiva unutarnju čvrstinu preko različitih ministerijâ i karizama te »promiče svoj rast na sazidaivanje u ljubavi«. Ovdje je indikativ koji ima snagu imperativa: Krist je Crkvu obdario jednom vjernom vjerom

11. Usp. J. ERNST, op. cit., 357.

12. Usp. M. ZERWICK, op. cit., 86—87.

13. Tako prevode M. Barth, W. Barclay, E. Čar-

nić, N. Hegedé, J. Gnilka, E. K. Simpson.

14. Usp. J. GNILKA, op. cit., 65.

15. J. ERNST, op. cit., 359.

i različitim službama da može rasti iznutra, kvalitativno u ljubavi. Krist Crkvi ujedno nalaže da raste te da se uvijek iznova »saziđuje u ljubavi«. Ovakav unutarnji rast traži napor i zalaganje svih pripadnika crkvenog tijela. Ovdje se kao i u 2,19—22 iznova mijesaju slike gradnje i tijela. Crkva je građevina koja se ima neprestano dograđivati i tijelo koje ima neprestano rasti. Današnjim teološkim rječnikom to bismo prerekli u institucionalnost i događajnost. Institucionalna čvrstoća i dinamična događajnost izlazi iz povezanosti crkvenog tijela i svakog pojedinog člana s Kristom koji je glava te on osobno svoju zajednicu »zbrinjava svakovrsnim zglobom zbrinjavanja po djelotvornosti primjerenoj svakom pojedinom dijelu«. To je još jasnije istaknuto u poslanici Kološanima: »Od njega sve tijelo, zglobovima i svezama zbrinuto i povezano raste rastom Božjim« (2,19). »Zglobovi i sveze« su medicinski izrazi onog vremena za ljudske unutarnje organe povezanosti i rasta tijela. Ova uloga Krista od kojega dolazi rast nagoviješta da se i u Ef 4,15—16 radi istovremeno o darovnom i zadanom rastu. To je rast zajednice i pojedinca, rast koji se odvija uz suradnju svih u ljubavi. Kao što nosioci ministrija trebaju svojom službom pridonositi rastu cijele zajednice, tako i kršćanski roditelji trebaju prospješivati duhovni rast svoje djece karizmom kršćanskog roditeljstva. Upravo ljubav koja je svima u Crkvi darovana potiče odrasle kršća-

ne da nedoraslima u vjeri pomognu duhovno rasti.

Novost obiteljskih odnosa »u Kristu«

Tekst poslanice Efežanima o roditeljskom urazumljivanju« djece u Gospodinu stoji u okviru odsjeka o kućnom redu za koji su njemački bibličari uveli stručni izraz **Haustafel**. Takvih kućnih uredbi ima u novozavjetnim poslanicama pet i o njima postoje brojne studije¹⁶. U njima se stoička načela pučke filozofije za obiteljske i društvene odnose primjenjuju na kršćane u braku ili na kršćansku djecu i robove. U tim načelima ima i rabinskih, odnosno starozavjetnih elemenata. Oni koji Pavla čitaju ili komentiraju iz današnje situacije emancipiranosti žena i djece prigovaraju mu da obična društvena pravila ondašnjih poganskih filozofa proglašava objavom: traži podložnost i potpunu ovisnost žene od muža, ocu daje isključivu nadležnost za odgoj djece, robovima nalaže da ostanu u robovskom zvanju u kojem ih je zatekao poziv na vjeru. Stručnjaci su pronašli slične, ako ne i istovjetne, formulacije kod poganskih književnika.

Takvi prigovori pokazuju da mnogi današnji čitatelji i tumači Biblije ne poznaju dovoljno ljudsku ukorijenjenost objave. Bog se služio ljudskim piscima da ljudskim misaonim kategorijama prenese svoju poruku određenoj povijesnoj generaciji. Tek kad proučimo što su ljudske i Božje riječi značile prvoj generaciji kojoj su izravno bile na-

16. **Haustafeln** obično dolaze u parenetskim djelovima poslanica te sadrže pobudne smjernice za međusobne odnose muževa i žena, djece i roditelja, gospodara i robova: Kol 3,18—4,1; Ef 5,21—6,9; 1 Pt 2,18—3,7; 1 Tim 2,8—15; 6,1—2; Tit 2,1—10. Za egzegetski pregled usp. J. ERNST, op. cit., 231—235 E. SCHWEIZER: **Der Brief an Kolosser**, Neu-

kirchen 1976. 159—164; 209—211. Od brojnih monografija usp. J. P. SAMPLEY: **»And two shall become one Flesh«. A Study of Traditions in Ephesians 5:21—33**, Cambridge 1971. J. E. CROUCH: **The Origin and Intention of the Colossian Haustafel**, Göttingen 1972.

mijenjene, možemo bez nasilnog iskrivljanja razumjeti poruku svetog teksta današnjim vjernicima. Poznat je fenomen da pisci mudrosti knjiga preuzimaju obično ljudsko iskustvo te pravila dobrog ponašanja i uspjeha u životu postavljaju kao riječ Božju. Oni, da pače, preuzimaju literarne formulacije i misli od poganskih mislilaca upravo zato što su opća baština ljudskog roda te ih obogaćuju svojim vjerničkim pogledom na život i ugrađuju u svete knjige. Kao što Stari zavjet preuzima pravila za kućni život iz »profanog« društva, tako su postupili i novozavjetni pisci kad su vjernicima svog vremena htjeli protumačiti smjernice kršćanstva za odnose u braku i obitelji. Društveni odnosi onog vremena (ropstvo, nizak položaj žene i djece u obitelji) nisu ipak apsolutizirani, jer je ponašanje u obitelji podložno kršćanskom Kyriosu i dobru partnera odnosno ukućana: »Tako se ne može sankcionirati po sebi ni stari ni revolucionarni poredak. Kristijanizacija koja napreduje pokazuje dubinu ljubavi Božje, očitovane u Kristu, kao osnovni temelj na kojem jedinom može izrasti takvo ponašanje«¹⁷.

U Sjedinjenim državama susreo sam katoličke žene koje nedjeljom nastupaju kao lektori u župskom euharistijskom slavlju i neke od njih odbijaju da čitaju Pavlov odlomak Ef 5,21—33 o podložnosti žene mužu tumačeći da to ne može biti riječ Gospodnja nego samo Pavlova. One imaju pravo, ukoliko su svećenici u propovijedima i teolozi u predavanjima isticali podložnost kao

17. E. SCHWEIZER: »Weltlichkeit des Neuen Testaments: die Haustafeln«, u zbornom djelu H. DONNER-R. HANHART-R. SMEND: **Beiträge zur alttestamentlichen Theologie**. Göttingen 1978, 397—413, citat str. 412.

jedinu i bitnu poruku Pavla o kršćanskim suprugama. Međutim, kao da smo svi previđali osnovno načelo što stoji na početku odsjeka: »Podložni budite jedni drugima u strahu Kristovu« (5,21). To je početak kućnih odredbi u Ef kojim je naglašena podložnost svih svima u kršćanskoj obitelji iz respekta prema Kristu. Takvo načelo proteže na brak i obitelj novost življenja u Kristu, a da ne narušava ondašnji društveni poredak. Teološka formula **en Hristo** (=u Kristu) dolazi u pavlovskoj zbirci novozavjetnih poslanica preko 160 puta, a u samoj poslanici Efežanima 35 puta. Formula vjerojatno potječe iz liturgije i parenetske tradicije prve Crkve. Njezino točno značenje valja tražiti iz neposrednog konteksta. Samo u uvodnom himnu poslanice Efežanima dolazi 11 puta, jer u njemu Apostol s prvom Crkvom blagoslivlje Boga za milost odabranja, posinovljenja i zapečaćenja Duhom u Kristu. Ovom se formulom u Ef uvijek naglašavaju različiti aspekti Božjeg djelovanja u prilog ljudima u Crkvi¹⁸.

Zato u svjetlu kršćanskog zvanja koje je utemeljeno u Kristu valja razumijevati odsjek o braku i obitelji kršćana. Istaknuvši načelno da se supruzi i članovi obitelji jedni prema drugima ponašaju **en phobo Hristou** — zaogrnuti poštovanjem Krista, apostol razrađuje поближе dužnosti muževa, žena, djece i slugu. Muževi trebaju ljubiti svoje žene kao što Krist ljubi Crkvu. Trebaju se brinuti za svoju obitelj kao što se Krist brine za Crkvu. Žene trebaju priznavati svoju ovisnost i vjernost mužu kao što Crkva priznaje ovisnost od svoje božanske glave. Djeca trebaju

18. Usp. J. GNILKA, op. cit., 66—69; M. BARTH, op. cit., 69—71.

slušati svoje roditelje u Gospodinu koji je gospodar njihovih roditelja i njih samih. Nove prilike vremena otkrile su Crkvi i svijetu da žena nije vlasništvo muža nego partnerica u braku i odgoju djece. Novi rezultati pedagogije pokazali su da prve godine djetinjstva presudno utječu na odraslu dob pa djetecu treba tretirati kao osobe već od ranih godina. Te nove prilike trebaju biti povod za ispravno čitanje Pavlova teksta: »Pred nijansiranim poštovanjem žene kao i muškarca ne treba postrožavati starinska pravila pod izlikom vjernosti Kristu, niti ih bolesno prilagođavati radi dodvoravanja našem vremenu. Valja sačuvati svu Pavlovu 'kršćansku mudrost' te je izražavati vodeći računa o izvjesnim savršenijim ljudskim spoznajama u naše doba. Još točnije, trebalo bi da mudrost našeg vremena odražava kršćansku mudrost, jer je za kršćanina koji je već smješten u drugo ozračje i drugo vrijeme (usp. Ef 1,3 'na nebesima') sve nadnaravno radi privezanosti uz Krista (usp. 'u Kristu' na istom mjestu)«¹⁹.

Kršćanstvo na području socijalnih i obiteljskih odnosa nije donijelo nasilnu revoluciju. Pavao nije pozvao robove na ustanak protiv robovlasnika, nije poticao žene na osporavanje muževa despotskog auktoreteta, ni djecu na protivljenje okrutnim metodama odgoja kakve su vladale u ono doba. U postojeće obiteljske i društvene odnose unio je preporuku da vjernici i na tom području žive »u Gospodinu Isusu Kristu«. Time je donio tihu i nenasilnu revoluciju koja je s vremenom dovela do iščeznuća ropstva te priznavanja ljuds-

kog dostojanstva žena i djece. Mi koji danas prihvaćamo Apostolovu nauku kao riječ Božju, pozvani smo da u njoj razlikujemo ono što je nužni vremenski okvir od trajne poruke u svjetlu koje i danas možemo izgrađivati obiteljske i društvene odnose. Kršćani prvog stoljeća ostvarivali su svoje društvene i obiteljske odnose 'u Kristu' na način koji je bio jedini moguć u ono vrijeme. Mi danas imamo šansu živjeti svoje 'u Kristu' na svoj jedinstven način.

Roditelji i djeca u Ef 6,1—4

U poslanici Kološanima, koja je pisana prije Ef, Apostol kratko poziva djecu na poslušnost roditeljima jer je to dolično u Gospodinu a očeve poziva neka ne ogorčuju svoje djece »da ne klonu duhom« (Kol 3,20—21). Ovdje vidimo sasvim jasno da Pavao usvaja ondašnju stoičku filozofiju o odgoju te joj dodaje vjersko značenje²⁰. Rabini i stoici upoznavali su roditelje da svoje prirodno pravo pri odgoju djece ne primjenjuju pretjeranom strogošću jer to nije dostojno mudra čovjeka. Pavao se nešto više od svojih suvremenika obazire na dostojanstvo djeteta koje je ne samo građanin zemaljske zajednice nego i član zajednice Kristovih učenika. To je osobito vrijedno ako imamo na umu da su ondašnji društveni zakoni i običaji davali očevima apsolutno pravo u odnosu na djecu: mogli su ih se već prilikom rođenja odreći te ih dati izložiti a u kasnijem životu glavna metoda odgoja bila je kažnjavanje. Očevi su često pretjerivali u strogoj disciplini ali nisu nikome za to odgovarali²¹.

19. J. CAMBIER: »Le grand mystère concernant le Christ et son Eglise. Ephésiens 5. 22—33«, *Biblica* 47 (1966), 43—90; 43—90;

223—242, citat str. 234.

20. Usp. E. LOHSE: *Die Briefe an die Kolosser und an Philemon*, Göttingen 1977, 226—227.

Imajući na umu ovu povijesno-religijsku pozadinu Pavlova vremena pogledajmo najprije pun tekst odlomka koji nas zanima: »Djeco, slušajte svoje roditelje u Gospodinu, jer to je pravedno. Poštuj oca svoga i majku — to je prva zapovijed s obećanjem: da ti dobro bude i da dugo živiš na zemlji. A vi, očevi, ne srdite djece svoje, nego ih odgajajte stegom i urazumljivanjem Gospodnjim« (Ef 6,1—4). U helenističkom svijetu bio je običaj da do sedme godine dijete odgaja majka uz pomoć sluškinje. Kasnije se nadležnost prenosila na oca koji se imao brinuti da djetetu »utuvi« navike i znanje nužno za život u društvu. Kod Židova nije se posvećivala velika pažnja djeci prije navršene 12. godine, jer je glavni cilj odgoja bio »utuviti« im Zakon Božji n akomem se temeljio i građanski život židovske zajednice. Kod religioznog odgoja glavnu i skoro isključivu nadležnost imao je židovski otac. Stoga je razumljivo da Pavao u Kol 3,21 i Ef 4,4 upućuje riječ očevima u vezi s odgojem djece a ulogu majke prešućuje. Majka je neizravno uključena u poslušnost roditeljima a ona je po samoj svojoj majčinskoj naravi mogla manje zloupotребiti roditeljski autoritet. Njezinu ulogu Pavao pretpostavlja kao »majčinski udio što ga može samo ona pružiti u odgoju«²².

Za podložnost djece roditeljima Apostol ovdje ne upotrebljava izraz **hypotasso** koji je upotребio u 5,21 za međusobnu podložnost bračnih drugova iz respekta prema Kristu nego **hypakouo**. Prvi znači »potčiniti se«, surađivati kao odrasla osoba u zajedničkom pothvatu.

Drugi znači »slušati pokorno«, prihvaćati kao nezrela i nedorasla osoba upute starijih. Značajno je da ovdje i u Kol 3,20 **hypakouo** stoji u imperativu prezenta, što doslovno znači: »nastavite slušati, trajno slušajte«. »To je pravedno« odnosi se na građansko pravno područje prema kojemu roditelji imaju pravo djecu odgajati na najbolji mogući način te pri tome zahtijevati pokornost djece. Ova pravednost podsjeća i na starozavjetni pojam ljudske i Božje pravde, što je potkrijepljeno teološkom formulom »**en Kyrio** — u Gospodinu«. Gospodin Isus, kojega odrasli kršćani i njihova djeca prihvaćaju kao vrhovnog gospodara, potvrđuje građansku odredbu i ustaljeno pravilo obiteljskih odnosa.

Vjerojatno u vrijeme nastanka Ef Crkva još nije pripuštala djecu kršćana sakramentalnom ucjepljenju u raspetog i uskrslog Krista, ali ih je svakako pripuštala na liturgiju za vrijeme koje su se čitali odlomci iz Starog zavjeta i Apostolovih poslanica. Liturgija se slavila po kućama vjernika pa su djeca u krugu obitelji doživljavala prve susrete s Gospodinom Crkve. Na liturgiji su se mogla slušati čitanja Pavlove poslanice. Ovdje Apostol pretpostavlja nešto odrasliju djecu koja su kadra razumjeti da je nešto »pravedno u Gospodinu«. Očito da ta djeca već vjeruju u Gospodina Crkve i Gospodina svojih roditelja pa im izgleda uvjerljivo i prihvatljivo Apostolovo potkrepljenje građanske dužnosti pozivanjem na vjeru u Gospodina.

Zatim Apostol citira četvrtu zapovijed koju naziva »prvom s obećanjem«.

21. Usp. H. J. MARROU: **Paideia. Histoire de l'éducation dans l'Antiquité**, Paris 1948. W JENTSCH: **Urchristliche Erziehungsgedan**

ken. **Die Paideia Kyriou im Rahmen der helenistisch-jüdischen Umwelt**, Gütersloh 1951.
22. M. ZERWICK, op. cit., 121.

Prva je u smislu prva po redu za djecu, najvažnija za djecu. Starozavjetna zapovijed ne kaže da roditelje treba slušati nego poštivati (grčki **timao** — cijeniti; hebrejski piel od glagola **kabad** — učiniti teškim, proslaviti, častiti). Ona se u izvornom kontekstu odnosila na odraslu djecu nemoćnih roditelja: Izraelac ih je trebao uzdržavati i poštivati kako bi zaslužio Božji blagoslov i dugo živio u zemlji koju mu poklanja Jahve za domovinu. U zemaljskom blagostanju i sigurnosti uz dug život Izraelci su gledali znak zbiljskog Božjeg blagoslova. Kasnije su sami Židovi prevodeći sveti tekst na grčki za Septuagintu prilagodili formulaciju Pnz 5,16 i Izl 20,12. Rabini su još više nastojali obećanje: »da imadeš dug život u zemlji koju ti dadne Jahve, Bog tvoj« protumačiti u duhovnom smislu. Tako je Pavlov suvremenik Filon Aleksandrijski, nastojeći svoju židovsku vjeru prilagoditi grčkom mentalitetu, »dug život na (ne: u) zemlji« protumačio kao krepstan život koji će biti okrunjen darom besmrtnosti. Pavao ovdje ne citira izravno masoretski tekst, a i Septuagintin prilagođuje. Za to njemu i prvoj Crkvi »da ti dobro bude i da dugo živiš na zemlji« znači ne zemaljski život u Palestini nego od Boga blagoslovljena vjernička egzistencija na svijetu.

Židovi su naime vjerovali u moć roditeljskog blagoslova i prokletstva: »Jer blagoslov očevo učvršćuje kuću djece, a majčina kletva temelje im ruši« (Sir 3,9). Starozavjetni je vjernik vrednovao svoju domovinu, materijalna dobra i duhovne blagosti kao blagoslovni dar Božji. Svu povijest svog naroda doživljavao je kao povijest blagoslova

obećanog Abrahamu i njegovim potomcima²³. Roditelji su donoseći djecu na svijet sudjelovali na Božjoj stvarateljskoj moći pa mogu svojoj djeci isprositi trajni životni blagoslov. Osobito je u SZ važan blagoslov očevo prvorođenca, kako se vidi iz zgrade o Ezavu i Jakovu u Post 27. Blagoslovom otac prenosi na sina svoj život, duhovnu snagu i autoritet. U tom smislu valja razumjeti Pavlov poziv kršćanskoj djeci na poslušnost roditeljima koji svojom molitvom mogu isprositi da im »bude dobro i da dugo žive na zemlji«.

Kod religioznih Židova najvažniji cilj odgoja bio je usaditi djeci u srce **jirath Jahveh**, strah Jahvin: »Ne raduj se bezbožnim sinovima. Ma koliko ih bilo, ne veseli se njima ako nema u njih straha Gospodnjeg« (Sir 16,1—2). Mudrac nastavlja da sinovi koji nisu odgojeni u strahu Gospodnjem neće biti razboriti ljudi niti će se brinuti za nemoćne roditelje pa je bolje biti bez djece nego imati »bezbožne sinove«. Pod strahom Gospodnjim SZ misli na poštovanje svojstveno vjerniku koji se u svemu pouzdaje u Boga, religiozni strah koji oslobađa privremenih i prolaznih ljudskih strahova. Takav strah obuhvaća i ljubav prema Jahvi, a u pastoralnim poslanicama NZ prerečen je dvorskim izrazom odanosti prema gospodaru, **eusébeia**, pobožnost.

Odgoj je išao i za praktičnom svrhom da djeca, kad odrastu, preuzmu brigu za ostarjele roditelje: »Tko valjano odgaja sina, imat će od njega koristi... Razmazi dijete svoje pa će te zaprepastiti; igra se s njim pa će te u tugu zaviti... Savij mu šiju dok je mlad i nagnječi mu rebra dok je malen, da ti ne bude buntovan i neposlušan i ne ožalosti te duboko. Odgoji sina svoga i do-

23. Usp. J. GUILLET: »Blagoslov«, RBT, 53—63.

tjeruj ga, da ti ne bi trpio zbog njegove drskosti« (Sir 30,2.9.12—13). Ovi su savjeti pisani u vrijeme kad nije bilo penzije ni staračkih »domova« te kad su nemoćni roditelji do smrti ostajali s odraslom djecom. Razumljivo je stoga da je više pažnje posvećeno odgoju muške djece, s kojima su roditelji provodili starost, nego ženske koja su se udavala i odlazila od kuće. U takvoj kulturnoj i vjerskoj sredini **strogost je bila normalna pojava**: »Tko štedi šibu, mrzi na sina svoga, a tko ga ljubi, na vrijeme ga opominje« (Izr 13,24). Roditelji su, dapače, imali pravo nepokornu djecu izvesti pred sud seoskih starješina i dati ih kamenovati za opomenu ostalim sumještanima (Pnz 21,18—21), ali ih mudraci opominju da u fizičkom kažnjavanju djece ipak ne pretjeraju do te mjere da bi djeca umrla od posljedica šibanja (Izr 19,18). Poganski su zakoni dopuštali roditeljima da strogo kažnjavaju djecu, a ako bi dijete umrlo od posljedica maltretiranja, otac nikome nije za to odgovarao.

Na temelju takve »teološke« pozadine u SZ i grčko-rimskom svijetu sada uviđamo koliki korak naprijed predstavlja Apostolova opomena očevima da ne ogorčuju svoje djece (Kol 3,21) i da ih ne srde (Ef 6,4). To znači da ih Apostol smatra Božjom djecom kao i odrasle vjernike, da i njih tretira kao učenike onog Gospodina koji je okupljao malene te zaprijetio svima koji ne pripuštaju djecu u njegovu osobnu blizinu (usp. Mk 10, 13—16). Pavao se morao oslanjati na parenetsku tradiciju prve Crkve koja se nadahnula mjero-davnim primjerom svoga Učitelja. Kao što je kršćanima u braku Pavao naredivao da se međusobno prihvaćaju u Gospodinu (danas bi on kanonizirao po-

jam braka kao »partnerstva u Gospodinu«), tako i kršćanskim roditeljima zapovijeda da svoju djecu odgajaju u istom Gospodinu. Zato vrhovno pravilo odnosa između djece i roditelja jest kršćansko življenje u Gospodinu a ne tek pravo zapovijedanja i dužnost slušanja. Roditelji imaju pravo zapovijedati, ali ne ogorčavati i despotskim mjerama psihički maltretirati djecu. Djeca imaju dužnost slušati, ali ne tek iz građanskog bontona ili karijerizma nego u Gospodinu. »U takvoj situaciji Pavao je napisao svoje savjete djeci i roditeljima. Ako nam ikada ljudi postave pitanje, kakvo je dobro donijelo na svijet kršćanstvo, trebamo samo upozoriti na promjenu u položaju žena i djece«²⁴.

Gospodnja stega i razumljivanje

Apostol se ne zaustavlja na negativnom dijelu dužnosti roditelja prema djeci: »Ne srdite djece svoje!« Traži pozitivno zalaganje kakvo su tražili grčko-rimski građanski običaji te židovska religiozna tradicija: »Nego ih odgajajte stegom i urazumljivanjem Gospodnjim«. Za »odgajajte« stoji u grčkom izvorniku **ektrephete** što bi doslovno trebalo provesti: »othranjajte, izdržavajte, negujte, odgajajte«. Ovo materijalno uzdržavanje upotpunjeno širokim pojmom **paideia** koji su naši preveli kao »stega« a u izvornom značenju ima aktivni i pasivni prizvuk. Aktivno, **paideia** je vježbanje i poučavanje mladih da steknu vještine i znanje nužno za uspješan život u društvu. Pasivno, **paideia** je uvježbavanje i učenje, treniranje i sticanje naobrazbe. Danas to izražavamo pojmom odgoja i obrazovanja po kojem roditelji i učitelji

24. W. BARCLAY, op. cit., 177.

pomažu mladima da steknu fizičke, intelektualne i moralne sposobnosti nužne za razvoj zrele osobe.

Rimljani su grčki pojam **paideia** prerekli izrazom **disciplina** koji ne znači samo vanjski red i stegu nego pozitivno zalaganje u sticanju znanja i vještina. Ovdje Pavao pretpostavlja odgojno-obrazovni program svoga vremena koji se kod Grka i Rimljana sastojao od atletskog uvježbavanja te osnovâ književnosti, fizike i filozofije. Kod Židova se u rabinskim školama obrazovanje svodilo na učenje Tore i izraelske religiozne tradicije a praktične vještine djeca su trebala stjecati pod izravnim nadzorom roditelja²⁵. U SZ to je izraženo imenicom **musar** koja označuje etičko »uljudivanje« djece, odraslih pa i cijelog naroda preko pouka, opomena, kazna. **Musar** je i plod takvog odgoja, a prvi odgojitelj Izraela jest Jahve (Ps 50,17; Job 5,17; Jer 2,30). Jahve stegom, poukama i kaznama odgaja cijeli narod.

Vjerski odgoj djece bio je kod Izraelaca u isključivoj nadležnosti i zadaći roditelja, odnosno oca. Kad Bog odlučuje da kazni grešne stanovnike Sodome i Gomore, izdvaja Abrahama i njegovu obitelj između sugrađana određenih za uništenje s obrazloženjem: »Njega sam izlučio zato da pouči svoju djecu i svoju buduću obitelj kako će hoditi putem Jahvinim, da Jahve mogne ostvariti što je Abrahamu obećao (Post 18,19). Ovdje se vidi da je cilj očeva vjerskog poučavanja uvesti djecu u objavu koju je Bog povjerio narodu i pomoći im da žive u skladu s objavom. »Jahvin put« je odaziv na vjeru i život po vjeri. Mojsije i njegovi nasljednici u starješinskoj službi imaju »pri-

povijedati svome sinu i svome unuku« što je Jahve učinio u prilog Izraelcima dok su robovali u Egiptu (Izl 10,2). Izrael kao nacionalna i religiozna zajednica imao je vršiti Zakon kao dokument saveza s Bogom. Na ovo, vršenje savezničkih obaveza bili su vezani odrasli i djeca, sinovi i kćeri Izraelaca. Najstarije Vjerovanje Izraelaca je kratka kućna kateheza koja prenosi Božje zahvalite u korist narodu i samu odredbu daljnjeg prenošenja: »Čuj Izraele, Jahve je Bog naš, Jahve je jedan! Zato ljubi Jahvu Boga svoga, svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom! Riječi ove što ti ih danas naređujem neka ti se urežu u srce. Napominji ih svojim sinovima. Govori im o njima kad sjediš u svojoj kući i kad ideš putem kad lijegaš i kad ustaješ. Priveži ih za svoju ruku za znak, i neka ti budu kao zapis među očima! Ispiši ih na dovratnicima kuće svoje i na vratima svojim« (Pnz 6,4—9). Očevi su trebali od ranih godina svojoj djeci dozivati u svijest pripadništvo savezničkom narodu Božjem i poučavati ih bitnim obavezama saveza, vezanog uz povijesne intervente Božje.

Propisi o slavljenju Pashe kao središnjeg izraelskog blagdana određuju da otac u okviru pashalne gozbe u obitelji drži kućnu katehezu: »Kad vas vaša djeca zapitaju: što vam taj obred označuje? odgovorite im: Ovo je pashalna žrtva u čast Jahvi koji je prolazio mimo kuće Izraelaca kad je usmrćivao Egipćane, a naše kuće pošteđivao« (Izl 12,26—27).

Prva je Crkva naslijedila od Izraela ovu svijest odraslih vjernika da na svoju djecu trebaju prenositi religiozno iskus-

25. Pregled odgojno-obrazovnog programa u vrijeme Starog i Novog zavjeta donosi J. A.

G. LARRAYA: »Educazione«, **Enciclopedia della Bibbia** 2, Torino 1969, 1129—1139.

tvo zajednice koju Bog sabire, vodi i čuva. Usmenim poučavanjem u krugu obitelji roditelji su uvodili djecu u kršćanska otajstva i polagano stvarali ozračje u kojem je spontano došlo do krštavanja male djece, jer je Crkva s vremenom postala svjesna da malene najbolje pripušta u Isusovu blizinu, ako ih rano krštenjem poveže s Kristom rassetim i uskrslim, oslonjenim na vjeru roditelja koji će malene evangelizirati te u njima posvijestiti poklonjeni duhovni preporod. U takvoj Crkvi Apostol potiče roditelje da odgajaju djecu stegom Gospodnjom. Iz povijesnog konteksta je očito da **paideia** nije samo stega nego i poučavanje u profanom i vjerskom znanju, uvođenje u život odraslih ljudi i vjernika.

Ka što je kod Grka **paideia** obuhvaćala fizičko vježbanje i intelektualno **Kyriou** traži navještaj vjere Crkve i uvođenje u puni vjerski život, kerigmu i inicijaciju. Zato je *paideia Kyrion* pomaganje djeci da u svjetlu vjere napreduju na čisto profanom području, ali i da sve više poniru u vjeru svoju i vjeru Crkve. Na takvu »stegu Gospodnju« imaju djeca ljudsko i kršćansko pravo. Za takvu »stegu Gospodnju« zaduženi su prvenstveno kršćanski roditelji koji surađuju s Bogom u fizičkom i duhovnom rađanju svoje djece. Snagom ove stega Gospodnje roditelji uključuju djecu u Crkvu kao zajednicu koja je obdarena i zadužena da raste. Roditelji koji Gospodnjom stegom odgajaju djecu imaju priliku zajedno s njima napredovati u vjeri Crkve. Oni su zajedno s djecom dio Crkve koja raste ontološki, koja je Crkva ukoliko raste.

26. Usp. J. A. G. LARRAYA, art. cit, 1137; E. REINECKER: **Sprachlicher Schlüssel zum Griechischen Neuen Testament**, Giessen

Paideia kod Grka kao i **disciplina** kod Rimljana uključivala je napor, vježbu, izdržljivost i kaznu. **Nouthesia** je dopunski pojam koji je Jeronim preveo kao **correctio** i stari su tumači pod disciplinom razumijevali upućivanje u dobru a pod korekcijom odvrćanja od zla. Tako npr. sv. Toma Akvinski u svom komentaru poslanice Efežanima. Naši su prevodioci ispravno preveli **nouthesia** s »urazumljivanje« (jer izraz predstavlja ublaženje u odnosu na **paideia**) u smislu uvjeravanja, nagovaranja, preporučivanja²⁶. Imenica **nouthesia** sastavljena je od **nous** (= **razum**) i **tithemi** (= stavlјati) pa prema tome znači dovođenje k razumu, objašnjavanje, urazumljivanje. Ovaj aspekt naglašava odgoj riječima i strplјivim opomenama, dok **paideia** pretpostavlјa širi pojam odgoja vježbanjem i objašnjavanjem. Roditeljsko urazumljivanje djece traži ljubav, strplјivost i osobno zalaganje odgojitelјa. Roditelji trebaju posvećivati osobnu pažnju svakom djetetu da bi ih uspješno odgajali pred Bogom i ljudima.

Naši su prevodioci Apostolov grčki genitiv **Kyriou** preveli pridjevom »Gospodnji«. Komentatori se slažu da je ovo kvalitativni genitiv: roditeljski odgoj i urazumljivanje djece treba biti nadahnuto Gospodinovom voljom i roditeljskim osobnim prianjanjem uz Gospodina. Zato je prijevod »Gospodnji« sasvim točan u smislu kvalitete odgoja. Kršćanski roditelji ne mogu ostati na liniji čisto građanske discipline i urazumljivanja nego se u svom postupku prema djeci trebaju nadahnјivati Isusovim postupkom prema djeci i njegovom

1960, 454; M. ZERWICK: **Analysis philologica Novi testamenti graeci**, Romae 1966. 436.

stalnom prisutnošću u Crkvi: »Roditeljima nije naloženo da svoju volju nameću djeci niti je djeci rečeno da slijepo gutaju volju starijih. 'Lomiti šiju mladih' nikako nije srž odgovornog roditeljstva kao što ni ropska poslušnost nije ideal za ponašanje djece. Pavao podsjeća očeve i majke da oni sami trebaju hodati u 'stezi i urazumljivanju' Gospodnjem. Ako ičiju ljutnju trebaju obuzdavati dok su zauzeti 'odgajanjem' djece, onda prvenstveno svoju (Ef 6,4; Kol 3,21). Trebaju javno svjedočiti za Krista pokazujući djeci da prihvaćaju ne izvjesnu odgojnu teoriju ili materialističku filozofiju nego smjernicu koju je dao Krist kad se 'predao za' one koji su mrtvi u grijehu«²⁷.

Iako nije izričito rečeno, »stega i urazumljivanje **Gospodnje**« prvenstveno obuhvaća odgoj djece u vjeri, kako s pravom ističe srpski suvremeni bibličar Emilijan Čarnić²⁸.

Oni koji su aktivni članovi Crkve obdarene i zadužene neprestanim rastom, mogu i trebaju pridonositi rastu svoje vlastite djece u vjeri. Svjedočka vjera roditelja, protumačena djeci Gospodnjim urazumljivanjem, pušta dubok korijen u srcu djece. Ona će s vremenom postati odlučni faktor za kršćansko životno usmjerenje u zrelim godinama, makar u mladosti i prošla kroz krizu sazrijevanja.

Z a k l j u č a k

U istraživanju novozavjetnih tekstova o ulozi roditelja u vjerskom rastu djece pošli smo od činjenice da Pavao

govori o odraslima koji rastu i trebaju rasti u vjeri. Taj rast je uvijek novo pristajanje uz Isusa kojega su kao odrasli katekumeni 'izručili' te neprekidno nastajanje oko sve dostojnijeg življenja kršćanskog životnog poziva. U Pavlovo vrijeme djeca kršćanskih roditelja vjerojatno još nisu bila pripuštanata krsnom pritjelovljenju Kristu raspetom i uskrsnom, ali su zajedno sa svojim roditeljima sudjelovala u kršćanskoj liturgiji koja se slavila po domovima vjernika. Time su mogli postepeno ulaziti u roditeljsku vjeru i njihovo življenje »u Kristu«.

Prema Ef 2,20—22 Crkva je građevina koja neprestano raste u sveti hram Božji, a prema Ef 4,15—16 Crkva je tijelo Kristovo koje neprestano raste i izgrađuje se zahvaljujući nosiocima ministrija i različitim darovima Duha u Crkvi koja participira na jednoti Božjoj i treba sve više postajati jedna u vjeri. To znači da je Crkva ustanova spasenja obdarena neprestanim rastom u Kristu. Ona iznutra i ontološki raste. Crkva je u isto vrijeme događaj spasenja u konkretnim povijesnim prilikama. Zato je Krist, njezina glava, stavlja u stalni zadatak da neprestano raste kako bi sve ljude, događaje i stvari uključivala u njega kao glavu obnovljenog čovječanstva. Takav rast Crkve traži svijest i udio svih članova crkvenog tijela.

Prema Ef 6,1—4 kršćanska djeca trebaju slušati svoje roditelje i više nego to traži građanski bonton, a kršćanski očevi trebaju građanski i vjerski odgajati svoju djecu **en paideia kai nouthe-**

27. M. BARTH: **The Broken Wall. A Study of the Epistle to the Ephesians**, Valley Forge 1965, 234.

28. E. ČARNIĆ, op. cit. 63: »Roditelji su dužni da vaspitaju decu, a ne da ih žaloste, da ih

u pobožnosti hrane i uče onome što je božansko. Poslušnost dece postaje teška ako ih roditelji razdražuju i žaloste. Zato Apostol kaže: »Očevi, ne razdražujte svoju decu, da ne postanu malodušna« (Kol. 3, 21).

sia Kyrion. Paideia je ovdje širok pojam građanskog i vjerskog odgoja i obrazovanja, a **nouthesia** je osobno zalaganje roditelja u procesu odgoja. U vrijeme SZ očevi su bili zaduženi da osobno predaju sinovima, kao budućim nosiocima nacionalnog i religioznog identiteta, religioznu baštinu Izraela. Na temelju toga, kao i grčko-rimskih običaja da su očevi isključivo nadležni za program odgoja i obrazovanje svoje djece, **paideia kai nouthesia Kyriou** pr-

venstveno označuju aktivnu i osobnu pomoć roditelja pri vjerskom rastu njihove djece.

Najbolji doprinos kršćanskih roditelja Crkvi kao tijelu Kristovu koje neprestano raste i treba rasti jest da sa svojom djecom žive svoje **einai en Hristo** (= biti u Kristu) uvodeći ih stupnjevito u vjeru svoju i vjeru Crkve i postupajući prema njima u skladu sa svojim kršćanskim zvanjem.